

METODINIS
KOMPLEKSIŲ PASLAUGŲ ŠEIMAI
CENTRAS

ŠEIMOS PSICHOSOCIALINĖ GEROVĖ: PAGALBA ĮVEIKTI SMURTO SUKELTUS SUNKUMUS

METODINĖ PRIEMONĖ

Paramos vaikams centras
Children Support Centre

Lietuvos Respublikos
socialinės apsaugos
ir darbo ministerija

Metodinės priemonės autoriai:

Veronika Lakis, VšĮ Paramos vaikams centras

dr. Ieva Daniūnaitė, VšĮ Paramos vaikams centras

Daiva Brudnienė, Alytaus apylinkės prokuratūros vyriausioji prokurorė

Dovilė Masalskienė, Moterų informacijos centras

Jūratė Mažonaitė-Pocienė, VšĮ Klaipėdos socialinės ir psichologinės pagalbos centras

Kalbos redaktorė Agnė Kuliešienė

Ilustracijos ir dizainas Kristina Dailydė

Metodinė priemonė parengta, įgyvendinant projektą „Metodinis kompleksinių paslaugų šeimai centras“, kurį vykdo VšĮ Paramos vaikams centras, finansuoja LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.

Paramos vaikams centras
Children Support Centre

Lietuvos Respublikos
socialinės apsaugos
ir darbo ministerija

**ŠEIMOS PSICHOSOCIALINĖ
GEROVĖ: PAGALBA ĮVEIKTI
SMURTO SUKELTUS SUNKUMUS**

METODINĖ PRIEMONĖ

TURINYS

IŽANGA	5
I. ŠEIMOS, SUSIDŪRUSIOS SU SMURTU, SITUACIJOS VERTINIMAS IR PAGALBOS ORGANIZAVIMAS	7
II. PAGALBOS SMURTAŲ ARTIMOJE APLINKOJE PATYRUSIAM SUAUGUSIAM ASMENIUI PRINCIPAI	9
III. DARBO SMURTO PRIEŠ VAIKUS ATVEJAI PRINCIPAI	14
IV. PAGALBOS SMURTAUJANČIAM ASMENIUI PRINCIPAI	20
V. PAGALBOS ŠEIMAI TEIKIMO SMURTO ATVEJAI TEISINIAI ASPEKTAI	24
LITERATŪRA	29

IŽANGA

Smurto paplitimas ir poveikis. Smurtas išlieka didele problema, su kuria susiduria šeimos visoje Lietuvoje. Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenis, penktadalis visų Lietuvoje užregistruotų nusikaltimų susiję su smurtu artimoje aplinkoje. Pasaulio sveikatos organizacijos duomenimis (WHO, 2016), 1 iš 4 vaikų patiria fizinę prievartą, o 1 iš 5 vaikų – seksualinę prievartą. Plačiai paplitusį smurto prieš vaikus reiškinių patvirtina ir Lietuvoje atliekami tyrimai. Remiantis Vilniaus universiteto Psichotraumatologijos centro tyrimo rezultatais, net 71,9 proc. 12–16 metų paauglių, dalyvavusių tyrime, nurodė patyrę kokios nors rūšies smurtą (Zelviene et al. 2020). Smurtas daro ilgalaikę žalą jį patyrusiam asmeniui, visai jo šeimai ir yra didelė socialinė bei ekonominė našta visuomenei. Minėti skaičiai rodo, kad dauguma kompleksinių paslaugų šeimai gavėjų vienaip ar kitaip, tikėtina, bus susidūrę su smurto problema, todėl svarbu, kad paslaugas organizuojantys bei teikiantys specialistai turėtų priemonių, kaip atpažinti, tinkamai reaguoti bei padėti besikreipiantiems asmenims įveikti smurto sukeltus sunkumus.

Pagalbos organizavimo kontekstas. Darbas su žmonėmis, kurie susiduria su smurtu, reikalauja platesnio konteksto išmanymo. Visų pirma, specialistams būtina žinoti ir atsižvelgti į įstaigos, kurioje teikiamos paslaugos, nustatytą tvarką, pavyzdžiui, turimą Vaiko apsaugos politiką (plačiau žr. leidinį „Kompleksinių paslaugų šeimai organizavimas ir teikimas savivaldybėse“). Taip pat svarbu žinoti įstaigos bendradarbiavimo su kitomis įstaigomis ar specialistais praktiką ir algoritmus. Ne mažesnė svarba teikiama ir susipažinimui su šalyje veikiančiais įstatymais ir teisiniais problemos aspektais (plačiau apie tai žr. šio leidinio skyrių „Pagalbos šeimai teikimo smurto atvejais teisiniai aspektai“). Be to, reikia turėti omenyje, kad darbas su smurtą patyrusiu asmeniu ar šeima, jų patirtys daro įtaką ir patiems specialistams, todėl jiems itin svarbu tyrinėti savo nuostatas, susijusias su smurto tema, ir suprasti jų galimą poveikį darbe. Svarbu, kad specialistai, dirbantys su žmonėmis, kurie susiduria su smurtu, patys turėtų galimybę saugioje ir konfidencialioje aplinkoje dalytis jiems kylančiais jausmais, sunkumais bei pasitarti dėl pagalbos teikimo. Visa tai, kas buvo išvardyta, galėtų vykti per individualias ar grupines supervizijas, intervizijas ar per komandos pasitarimus.

I. ŠEIMOS, SUSIDŪRUSIOS SU SMURTU, SITUACIJOS VERTINIMAS IR PAGALBOS ORGANIZAVIMAS

Šeimos situacijos įvertinimas. Sprendimas, kokią pagalbą suteikti šeimai, turėtų būti priimtas sistemaiškai ir kompleksiškai įvertinus šeimos situaciją bei jos poreikius (apie bendrą šeimos sunkumų įvertinimą ir darbą su šeima daugiau žr. metodinę priemonę „Darbas su šeima“). Kai organizuojama pagalba šeimai, susidūrusiai su smurtu, svarbu atsižvelgti ir į papildomas aplinkybes. Toliau išvardytos sritys, į kurias reikia atkreipti dėmesį vertinant šeimos, susidūrusios su smurtu, situaciją.

- **Kreipimosi aplinkybės.** Svarbu suprasti, kokiomis aplinkybėmis šeima kreipiasi pagalbos, ir sau atsakyti į klausimus, kas ir kodėl būtent dabar nusprendė kreiptis. Ieškoti pagalbos gali paskatinti vidiniai ir išoriniai motyvai, konkretūs įvykiai, artimieji, aplinkiniai, kiti specialistai, tarnybos. Kreipimosi aplinkybių supratimas padės įvertinti besikreipiančiųjų motyvą, lūkesčius bei poreikius.
- **Smurto atskleidimo aplinkybės.** Svarbu įvertinti, kokiomis aplinkybėmis buvo atskleistas smurtas. Šeima gali būti nukreipta tikslingos pagalbos po konkretaus smurtinio įvykio, smurto faktas gali paaiškėti per pirmąją konsultaciją arba specialistui, dirbančiam su šeima, gali kilti įtarimas dėl galimo smurto. Tikėtina, kad šios aplinkybės darys poveikį kliento bendradarbiavimui su specialistu (-ais).
- **Smurto pobūdis ir saugumo vertinimas.** Planuojant pagalbą, svarbu suprasti, su koku smurtu šeima yra susidūrusi (emocinis, fizinis, seksualinis, vaikų nepriežiūra, ekonominis), kada ir kaip smurtas pasireiškė, kas sukėlė smurtą bei kokia dabartinė pakartotino smurto grėsmė. Taip pat reikia atkreipti dėmesį ir įvertinti smurto istoriją šeimos suaugusiųjų gyvenime bei šeimos narių nuostatas į smurtą apskritai.
- **Teisinio proceso etapo supratimas.** Reikia suprasti, ar / kokios institucijos jau yra informuotos apie galimą smurtą, ar yra pradėtas baudžiamasis procesas bei koks šio proceso etapas kreipimosi metu. Taip pat svarbu įvertinti, ką jau patyręs šiame lauke klientas ateina ir kokios teisinės procedūros jo dar laukia (pavyzdžiui, ikiteisminio tyrimo apklausa, ekspertizė, teismo posėdis ir pan.). Besikreipiantiems asmenims dažnai trūksta žinių ir supratimo apie teisinio proceso eigą, pats procesas kelia

daug nerimo ir sumaišties. Jei smurtas paaiškėja dirbant su šeima ir besikreipiantys asmenys nėra saugūs, dirbančiam specialistui / įstaigai reikia imtis veiksmų ir informuoti apie įtariamą smurtą atitinkamas institucijas (VTAIĮT, policiją) (plačiau apie teisinius aspektus žr. šio leidinio skyrių „Pagalbos šeimai teikimo smurto atvejais teisiniai aspektai“).

- **Pagalbos šeimai teikimo situacija.** Kadangi tarpžinybiškumas – vienas iš esmingiausių principų organizuojant ir teikiant pagalbą šeimai, susidūrusiai su smurtu, svarbu suprasti, kokios įstaigos ir specialistai jau dalyvauja pagalbos teikimo šeimai procese (VTAIĮT, atvejo vadyba, socialinis darbuotojas, gydytojas psichiatras, psichologas, kiti specialistai), ir apgalvoti savo kaip specialisto vaidmenį tarpžinybiniame jau su šeima dirbančių specialistų tinkle.
- **Pagalbos šeimai istorija.** Svarbu tikslintis, su kokiomis įstaigomis ar kitais socialinės ir psichikos sveikatos specialistais šeima jau bendradarbiavo, dėl ko ir kokių metu šeima kreipėsi pagalbos anksčiau, kaip vyko pagalbos procesas, kaip jis pasibaigė ar nutrūko. Supratimas, kokią patirtį klientas išsinešė ir kas darbo procese su kitais specialistais nepavyko, padės numatyti galimas darbo rizikas, o jų aptarimas paskatins sklandesnį bendradarbiavimą su klientu.
- **Šeimos funkcionavimo įvertinimas.** Reikšminga suprasti platesnį šeimos kontekstą: aptarti šeimos sudėtį (formalią ir neformalią) bei šeimos narių tarpusavio santykius, taip pat išsiaiškinti, kas yra kiti svarbūs šeimai asmenys, įvertinti, kiek jie gali būti naudingi ar kaip tik trukdyti organizuojant pagalbą. Ne mažesnė svarba teikiama susipažinti su šeimos, tėvų / globėjų santykių, smurto šeimoje istorijomis. Taip pat svarbu atsižvelgti į visų šeimos narių psichikos bei fizinę sveikatą. Organizuojant pagalbą, reikia įvertinti tėvų / globėjų turimus tėvystės įgūdžius ir kitus resursus.

Pagalbos organizavimas. Įvertinus šeimos situaciją ir besikreipiančių asmenų poreikius, svarbu sudaryti darbo planą: kokių tikslų, su kuo ir kiek laiko planuojama dirbti; taip pat suplanuoti, kokie darbo metodai ir formos bus taikomi: individualus vaikų, suaugusiųjų, šeimos konsultavimas ar psichoterapija, socialinių įgūdžių grupės vaikams, tėvystės įgūdžių grupės ar pagalbos sau grupės. Pagalbos planas turi būti aptariamas su šeima, išklausa kiekvieno šeimos nario nuomonė, numatomi galimi iššūkiai ir jų įveikimo būdai.

II. PAGALBOS SMURTĄ ARTIMOJE APLINKOJE PATYRUSIAM SUAUGUSIAM ASMENIUI PRINCIPAI

Nuo smurto artimoje aplinkoje neproporcingai dažnai nukenčia moterys.

Tarptautiniuose ir nacionaliniuose dokumentuose nurodoma, kad visų formų smurtas prieš moteris ir smurtas artimoje aplinkoje yra žmogaus teisių ir laisvių pažeidimas. Valstybės Duomenų agentūros duomenimis, 2022 m. dėl smurto artimoje aplinkoje užregistruoti nusikaltimai sudarė 14,4 proc. visų užregistruotų nusikaltimų Lietuvoje, o 8 iš 10 dėl smurto artimoje aplinkoje užregistruotų nusikaltimų aukų – moterys. Todėl planuojant ir teikiant paslaugas bei pagalbą, privalu atsižvelgti į moterų diskriminacinę padėtį pagal patiriamo smurto artimoje aplinkoje mastą, nes, kaip jau buvo minėta, nuo smurto artimoje aplinkoje dažnai nukenčia būtent moterys.

Smurto artimoje aplinkoje identifikavimas yra viena svarbiausių sąlygų nustatyti paslaugų poreikį bei planuoti į nukentėjusį asmenį orientuotą paslaugų politiką. Už smurto artimoje aplinkoje atpažinimą atsakingi specialistai, tačiau tokiu būdu ir pats nukentėjusysis gali priimti smurto artimoje aplinkoje faktą, suvokti jo svarbą bei priimti pagalbą ar kreiptis dėl paslaugų. Nors nukentėjęs asmuo ir gali identifikuoti, kad patiria smurtą artimoje aplinkoje, tai dar negarantuoja objektyvaus patiriamo smurto, jo masto ir rizikos jį vėl patirti vertinimo – visa tai specialisto kompetencija. Remiantis statistiniais duomenimis, visuomenė, t. y. ir specialistai lengviausiai identifikuoja fizinį smurtą, o psichologinis, ekonominis, ypač seksualinis smurtas yra atpažįstami rečiau. Savo ruožtu, psichologinio smurto atvejai dažnai ignoruojami, jiems neteikiama reikšmė. Svarbu ne tik atpažinti vieną ar kitą smurto artimoje aplinkoje rūšį, bet ir atkreipti dėmesį į smurto sistemiškumą ir kompleksiskumą. Vertinant atskirai, vienas psichologinio smurto atvejis specialistui gali atrodyti mažareikšmis, tačiau reikia suprasti, kad smurtas artimoje aplinkoje – tai pasikartojantys, įvairaus pobūdžio, dažniausiai ne vienos rūšies smurtiniai veiksmai ar neveikimas, sukeltas sisteminį poveikį. Vadinasi, svarbu asmens patirtį matyti ne kaip izoliuotą vienkartinio veiksmo atvejį, o kaip veiksmų seką. Smurto atpažinimo bei žinojimo, kur kreiptis pagalbos, problemos yra **dar ryškesnės tarp žmonių su negalia**. Svarbu, kad specialistai asmens su negalia patirtį vertintų objektyviai, atsiribotų nuo išankstinių nuostatų apie negalią (pavyzdžiui, kad žmogus su negalia gali būti neteisingai suprato smurtinę patirtį). Kaip tik specialisto kompetencija yra imtis proaktyvių priemonių tokiems veiksams užkardyti, identifikuoti smurtą bei informuoti atitinkamas institucijas dėl nusikalstamos veikos.

Institucijose svarbu kurti nukentėjusiam asmeniui palankią aplinką. Svarbus vaidmuo tenka specialistams, kurių kompetencija yra tiek atpažinti smurto apraiškas, tiek ir suteikti informaciją bei pasiūlyti paslaugas, kurios nelemtų antrinės viktimizacijos. Taip pat reikia suvokti kliūtis, trukdančias nutraukti smurtinius santykius, motyvuoti žmones kreiptis pagalbos.

ES Nusikaltimų aukų teisių direktyvoje (2012) pabrėžiama, kad siekiant užkirsti kelią pakartotinei ir antrinei viktimizacijai būtina sukurti nukentėjusiam asmeniui draugišką aplinką. Tokią aplinką reikia sukurti bendradarbiaujančiose institucijose. Be to, turi būti ne tik supaprastintas ir palengvintas nukentėjusiojo asmens dalyvavimas baudžiamajame procese, bet ir laiku profesionaliai suteikiama visa jam reikalinga informacija ir pagalba. Direktyva įpareigoja valstybės institucijas žvelgti į procesą per nukentėjusiojo asmens saugumo poreikių ir teisėtų lūkesčių prizmę. Ši pozicija, atsižvelgiant į nusikaltimo specifiškumą, ypač svarbi teikiant apsaugą ir pagalbą asmenims, nukentėjusiems nuo smurto artimoje aplinkoje. Siūlomos paslaugos turi būti orientuotos į nukentėjusį asmenį bei tik tokios ir tik tokios trukmės, kiek tai atitinka geriausius nukentėjusio asmens interesus, o ne siūlomos tik todėl, kad tokios teikiamos institucijoje.

Smurtas artimoje aplinkoje nėra konfliktas. Smurto artimoje aplinkoje subjektai nėra vienodos galios pozicijoje. Pats smurto artimoje aplinkoje faktas suponuoja, kad santykis paremtas galia ir kontrole, tad vertinant paslaugų poreikį ir poveikį svarbu į tai atsižvelgti. Neretai pasitaiko, kad tam tikru atveju pasiteisinusi paslauga visgi nėra tinkama susidūrus su smurtu. Pavyzdžiui, iškilus konfliktų, mediacija yra puiki procedūra, tačiau jei santykiai grįsti smurtu, šis ginčų sprendimo būdas nebus tinkamas, nes viena šalis naudoja galią ir kontroliuoja kitą šalį, kuri negali užimti lygiavertės pozicijos derybose. Taigi tokio metodo taikymas smurto atvejais atneštų didžiulę, kartais ir nepataisomą, žalą.

Atsižvelgti į smurto sistemiškumą. Organizuojant paslaugas, svarbu atsižvelgti į tai, kad smurtui artimoje aplinkoje būdingas sisteminis poveikis, todėl jis paliečia visas gyvenimo sritis. Vadinas, negalima visko vertinti atsietai, pavyzdžiui, mąstyti, kad mediacija yra reikalinga tik vaikų gyvenamajai vietai nustatyti ar kitam civiliniam santykiui išspręsti. Sistemiškai smurtaujant, naudojimasis vaikais tėra viena iš smurtautojo galimai pasitelkiamų taktikų įgyti ir / ar išlaikyti galią ir kontrolę, turimą nukentėjusio asmens atžvilgiu.

Smurtas artimoje aplinkoje yra cikliškas. Organizuojant paslaugas, svarbu atsižvelgti į tai, kad nutraukti smurtinius santykius nėra lengva. Specialistai turi įvertinti, kad smurtas artimoje aplinkoje nėra vienkartinis atsitikimas, kad smurtautojas, naudodamas galią ir kontrolę, nukentėjusį asmenį paverčia priklausomu. Smurtas artimoje aplinkoje yra cikliškas. Dar 1979 m. smurto ciklą / ratą aprašė psichologė Lenore'a Edna Walker, taip atskleisdama procesą ir elgesio modelius, kuriais smurtautojas pasiekia savo tikslą:

1

Šis ratas nuolat sukasi, tačiau fazių trukmė kinta, o pats smurtas dažnėja bei intensyvėja. Santykių pradžioje ilgai kaupiasi įtampa (1 etapas „Įtampos augimas“), agresija būna nedidelė (2 etapas „Smurto proveržis“), o ramybės periodas trunka pakankamai ilgai (3 etapas „Medaus mėnuo“). Smurto ratui suintensyvėjus, pakanka bet kokios smulkmenos (1 etapas), kad prasiveržtų agresija (2 etapas), o ramybės periodas (3 etapas) sutrumpėja arba jo apskritai gali nebūti. Bendraujant su nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėjusiu asmeniu, reikėtų įvertinti, kad tuo metu asmuo gali išgyventi skirtingus smurto rato etapus, todėl jo elgesys gali skirtis. Tiek smurto ratas, tiek galios ir kontrolės ratas parodo, kodėl auka galimai grįžta pas smurtautoją ar nenori bendradarbiauti. Nepaisant to, šio nenoro nereikia vertinti, kaip sąmoningo atsisakymo bendradarbiauti ar imtis veiksmų, nes, pavyzdžiui, nerūpi vaikų ir / ar jo ateitis bei gerovė. Nukentėjęs asmuo yra tokioje situacijoje ir būsenoje, kurioje negali imtis veiksmų, ar, priešingai, savo klaidingą atsisakymą bendradarbiauti vertina teigiamai, nes siekia „išsaugoti šeimą“, „būti gera žmona ir mama“, „neatimti tėčio iš vaikų“, nes „viskas bus gerai“ (3 etapas) ir pan. Tokiose situacijose svarbu įvertinti, kad smurtautojas sąmoningai ir aktyviais veiksmais kenkia nukentėjusiam asmeniui ir šeimai, todėl turi nutraukti savo neigiamą ir nusikalstamą elgesį, o ne toliau remtis stereotipais ir per institucijas suversti atsakomybę nukentėjusiam asmeniui bei nesulaukti jokių pasekmių už savo nusikalstamą veiką.

¹ Prieiga internete: <https://www.specializuotospagalboscentras.lt/smurto-ratas/>

2

Nuo smurto artimoje aplinkoje nukentėjusiam asmeniui reikalingas supratimas, pagalba ir palaikymas, nepaisant to, kokiame smurto rato etape jis atsidūręs. Dirbant su nukentėjusiu asmeniu, svarbu:

- **tikėti ir nevertinti** veiksmų ar neveikimo. Nesumenkinti klientės (-o) patirties, neabejoti istorija, veiksmais ar neveikimu;
- **suteikti saugumą**, apsaugoti tiek nuo smurtautojo, tiek nuo antrinės viktimizacijos;
- **suteikti teisingą informaciją** apie pagalbą ir paslaugas, kurias gali gauti;
- **suteikti galimybę** pasinaudoti paslaugomis ir pagalba;
- **suteikti palaikymą**;
- **tęsti**, t. y. lydėti, būti nepriklausomai nuo to, kiek truks procesas;

² Šaltinis: Pence E., Paymar M. *Education Groups For Men Who Batter. The Duluth Model*. Springer Publishing Company. New York 1993.

- **įgalinti**, t. y. grąžinti galią priimti sprendimus ir pasitikėjimą savimi.

Specializuotos kompleksinės pagalbos centras (toliau – SKPC) teikia nemokamą, konfidencialią pagalbą smurtą artimoje aplinkoje patyrusiems asmenims visoje Lietuvoje. Šią pagalbą galima pasiekti tokiais būdais:

- bendruoju SKPC pagalbos telefono numeriu **8 700 55516**. I–V 08.00–18.00;
- pokalbis internetu (angl. *live chat*): puslapio <https://www.specializuotos-pagalboscentras.lt/kontaktai/> apačioje paspaudus mygtuką „**Konsultacija gyvai**“ / „Palikite žinutę“. I–V 09.00–17.00, pagalba@skpcpagalba.lt;
- klausos negalią turintiems: per telefonijos tinklą „Skype“ (*SKPCpagalba*). Pirmadieniais 12.00–16.00 (pagalba teikiama per gestų kalbos vertėją);
- tiesiogiai susisiekiant su artimiausia organizacija, atliekančia **SKPC** funkcijas: iš viso yra 14 organizacijų (žr. LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos informaciją <https://infogram.com/pagalba-ir-paslaugos-1hxr4zxvwz8rq6y>).

III. DARBO SMURTO PRIEŠ VAIKUS ATVEJAI PRINCIPAI

Teikiant paslaugas smurto prieš vaikus atvejais, specialistams svarbu vadovautis trimis pamatiniais principais (Glaser, Prior, 2012):

- **Vaiko interesai svarbiausia.** Šis principas numatytas įstatymuose ir Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijoje. Jei vaiko interesai nesutampa su tėvų ar šeimos interesais, vaiko interesai tampa svarbiausi.
- **Tarpinstitucinis bendradarbiavimas.** Norint suteikti pagalbą vaikams ir jų šeimoms, susidūrusiems su smurtu, skirtingų sričių specialistai turi bendradarbiauti. Svarbu, kad visos žinybos žinotų savo ir kitų funkcijas bei reagavimo algoritmus, vyktų aiškus pasidalijimas vaidmenimis ir atsakomybėmis.
- **Pagarba žmogui ir jo priėmimas.** Su visais klientais, net ir su tais tėvais / globėjais, kurie netinkamai elgiasi su savo vaikais, svarbu elgtis pagarbiai. Šis principas bus toliau aptartas plačiau.

PAGRINDINIAI DARBO SU TĖVAIS / GLOBĖJAI, KURIŲ VAIKAS PATYRĖ SMURTĄ, PRINCIPAI

Tėvų / globėjų jausmų supratimas ir priėmimas. Svarbu atkreipti dėmesį, kokios pagalbos gali prireikti tėvams, kurių vaikas patyrė smurtą. Vaiko susidūrimas su smurtu paveikia visą šeimą, kurioje gali kilti daug intensyvių jausmų. Tėvus gali užplūsti ypač slogūs išgyvenimai tada, kai smurtavęs asmuo – jiems artimas žmogus. Vykstančio ar įvykusio smurto neigimas („to negali būti“) gali būti natūrali pirminė žmogaus reakcija. Susidūrimas su smurtu yra sunki patirtis, ypač kai kalbama apie paties vaiko patiriamą smurtą, – tėvų psichika gali saugotis šios temos dar labiau, neigti ir „nematyti“ smurto ženklų bei požymių, nes neigimas apsaugo nuo kitų intensyvių jausmų. Tėvai gali bijoti dėl savo ir artimųjų saugumo, išgyventi bejėgiškumą, jausti kaltę, kad neapsaugojo vaiko ar patys jam sukėlė žalą. Tėvams gali būti gėda, jie gali jaustis pažeidžiami, ypač kai daug pašalinių žmonių pradeda iš arčiau matyti jų šeimos gyvenimą. Ši situacija kelia daug pykčio, kuris gali būti nukreiptas į specialistus bei institucijas. Visgi reikėtų suprasti, kad pyktis gali padėti suaugusiems mobilizuotis ir imtis reikalingų veiksmų. Svarbiu uždaviniu tampa suprasti tėvų jausmus, padėti tėvams juos įvardyti ir priimti. Be to, tėvų / globėjų jausmai veikia ir vaikus. Suteikus tėvams tinkamą paramą, jie galėtų geriau pasirūpinti nukentėjusio vaiko saugumu bei kitais poreikiais.

Specifinių žinių suteikimas ir informavimas. Neretai vaikų, išgyvenusių tokius sunkius įvykius kaip smurtas, elgesys gali pasikeisti, artimiesiems gali būti sunku suprasti pakitusio elgesio priežastis, pokytis gali trikdyti. Todėl tėvams būtina suteikti atitinkamų žinių apie galimus vaiko elgesio ir savijautos pasikeitimus, galimas to priežastis bei kaip į jas tinkamai reaguoti. Be to, svarbu tėvus informuoti apie laukiantį procesą ir skatinti bendradarbiauti su teisėsauga ir kitomis įstaigomis. Specialistų palaikymą jaučiantys tėvai bus linkę labiau bendradarbiauti su institucijomis ir turės daugiau resursų palaikyti vaikus.

Darbas su tėvais, kurie smurtauja prieš vaikus. Visų pirma, gali būti svarbu suprasti, kokius jausmus tėvams jaučia patys specialistai. Neįsisąmoninti specialistų jausmai gali neigiamai veikti darbą su tėvais, trikdyti jų supratimą ir priėmimą. Vienas iš esminių principų dirbant su tėvais, netinkamai besielgiančiais su vaikais, yra susitelkti į tėvų veiksmus, o ne asmenybės bruožus. Minėto principo taikymas gali padėti laikytis ne kaltinančios, o tyrinėjančios nuostatos tėvų atžvilgiu. Pagrindiniai uždaviniai dirbant su tokiais tėvais yra (Spanjaard, Krooi, Blažaitė, 2008):

- **Padėti tėvams suvokti ir prisiimti atsakomybę** už netinkamą elgesį su vaikais. Svarbu tėvus informuoti, kuo toks žalojantis bendravimas kenkia vaikui, kokios galimos ar jau esamos to pasekmės, kokia žala padaryta vaikui, padėti suvokti savo atsakomybę už vaikui padarytą žalą. Tik prisiėmus atsakomybę galima judėti pokyčių link.
- **Padėti suprasti savo elgesio priežastis.** Tėvai žaloja savo vaikus dėl tam tikrų priežasčių, kurias reikia suprasti ir padėti patiem tėvams jas suprasti. Tėvai galimai netinkamai elgiasi su vaikais, nes tokio elgesio išmoko, tikėtina, patys patyrė įvairaus pobūdžio smurto. Gali būti, kad šiuo metu tėvai išgyvena krizę ar kitus sudėtingus įvykius, serga fizine ar psichikos liga, todėl jiems sunkiau suprasti vaiko poreikius bei kontroliuoti savo elgesį.
- **Padėti atsiprašyti.** Tėvams gali būti sunku atsiprašyti savo vaikų, dažnai jie neturi tokio įgūdžio, jiems trūksta žodžių. Specialistui gali prireikti tėvams paaiškinti atsiprašymo prasmę. Smurtą iš artimųjų patyrę vaikai dažnai linkę save kaltinti, sumenkinti smurto patyrimą. Konkretus įvardijimas, koks tėvų elgesys buvo netinkamas, ir tėvų atsiprašymas gali padėti vaikams neprisiimti atsakomybės už patirtą smurtą.
- **Padėti keisti elgesį.** Netinkamo elgesio su vaikais priežasčių supratimas padeda numatyti, kokios pagalbos savo elgesiui keisti reikia tėvams. Gali būti svarbu padėti tėvams suprasti ir įsivardyti, kokiose situacijose kyla jų netinkamo elgesio pavojus ir kaip jo išvengti. Tėvams gali tekti mokytis tėvystės įgūdžių. Teikiant pagalbą, reikšminga tėvus motyvuoti.

PSICHOLOGINĖS PAGALBOS TEIKIMO VAIKAMS, PATYRUSIEMS SMURTĄ, PRINCIPAI

Šioje dalyje pateikiamos rekomendacijos specialistams, kurie dirba su vaikais, patyrusiais smurtą. Toliau tekste sąvoka „vaikas“ įvardijami įvairaus amžiaus vaikai ir paaugliai iki 18 metų.

Vaikui skiriamos pagalbos planas turi būti paremtas vaiko būklės ir šeimos situacijos įvertinimu. Vaikui, patiriančiam psichologinių sunkumų, gali būti skiriamos psichologinės konsultacijos.

Pagrindinis smurtą patyrusio vaiko psichologinio konsultavimo tikslas – padėti jam atgauti psichologinę pusiausvyrą. Būdamas kartu su vaiku jam sunkiu momentu, psichologas turi padėti vaikui atgauti saugumo jausmą, kontrolės jausmą, pasitikėjimą savimi ir kitais (Cohen et al., 2016; Nyman, Svensson, 1997; Söderström, 2013; Zmarzlik, Pawlak-Jordan, 2010).

Psichosocialinės pagalbos teikimas vaikui, patyrusiam smurtą, visada turėtų būti kompleksinės specialistų intervencijos dalis. Psichologas turi būti pasiruošęs dirbti ne tik individualiai su vaiku, bet ir su jo šeima / globėjais, taip pat bendradarbiauti su kitais atvejo intervencijoje dalyvaujančiais specialistais. Svarbiausia, specialistai, teikdami paslaugas smurto prieš vaikus atvejais, pirmiausia turi vadovautis vaiko interesais (Paramos vaikams centras, 2012).

Psichologinės pagalbos tikslai ir sritys

Saugumo jausmo ir pasitikėjimo suaugusiais atkūrimas

Smurtą patyrusiam vaikui itin svarbu vėl pasijusti saugiai tiek fizine, tiek psichologine prasme. Stengiantis atkurti vaiko saugumą, būtina užtikrinti, kad vaikas nebepatirtų smurto. Apie specialistų bendradarbiavimą užtikrinant vaiko apsaugą jau kalbėta ankstesnėse dalyse. Per konsultacijas psichologas su vaiku turėtų elgtis taip, kad vaikui padėtų pajusti pasitikėjimą: būti prognozuojamas, laikytis susitarimų, per konsultaciją neperžengti ribų, gerbti vaiko nuomonę, būti jautrus vaiko poreikiams ir empatiškas jo emocinei būklei. Fizinė konsultacijų aplinka vaikui taip pat turi kelti saugumo jausmą. Psichologui gali tekti skirti dėmesio ne tik savo ryšiui su vaiku užmegzti, bet ir vaiko bei nesmurtaujančio tėvo ar motinos ryšiui atkurti.

Smurto įvardijimas

Vaikams gali reikėti psichologo pagalbos įvardyti, kas įvyko, ir patvirtinti, kad smurtas baigėsi. Svarbu, kad skausmingas patyrimas, kurį vaikui norisi ištrinti iš savo gyvenimo, pamažu taptų vaiko gyvenimo istorijos dalimi, kuri skausminga, bet išgyventa ir integruota.

Rekomenduojama kuo aiškiau ir konkrečiau kalbėtis apie įvykusį smurtą. Gali-

ma pasitelkti piešimo priemones ar žaislus, kurie padėtų vaikui papasakoti savo istoriją. Taip pat pokalbis apie geras ir blogas paslaptis gali padėti prakalbinėti vaikus. Visgi, jei pokalbis apie patirtą smurtą vaikui kelia itin daug įtampos, psichologas gali padėti vaikui pradėdamas pokalbį ir nurodydamas tai, ką apie smurtą žino iš kitų šaltinių.

Smurtą patyrę vaikai dažnai būna suklaidinti ir apgauti juos išnaudojusio (-ių) asmens (-ų). Vaiko supratimas apie tai, kas įvyko ir kas yra galima, gali būti iškreiptas, todėl jis gali vadovautis klaidingais įsitikinimais. Vadinasi, psichologui tenka labai svarbi užduotis grąžinti vaikui realų išgyventų potyrių suvokimą atsižvelgiant į vaiko savijautą ir padedant suprasti tai, kas įvyko. Svarbu, kad vaikas suprastų, kas yra smurtas ir kas už jį atsakingas.

Jausmų atpažinimo ir raiškos įgūdžių stiprinimas

Vaikams, patyrusiems smurtą, gali būti sudėtinga suprasti ir išreikšti jiems kylančius, dažnai prieštarigus, jausmus. Patirtas smurtas paprastai sukelia stiprius nerimo ir baimės išgyvenimus. Vaiko patiriamas bejėgiškumas ir pyktis gali pintis su meile ir ilgesiu. Neretai vaikai išgyvena stiprų kaltės ir atsakomybės jausmą, kuris gali sutrikdyti vaiko funkcionavimą socialinėje srityje. Stiprus gėdos dėl patirtos prievartos jausmas trukdo vaikui kalbėti apie prievartą ir yra lydimas nerimo jausmo, kad kiti, sužinoję apie prievartos patyrimą, vaiką atstums ar nubaus. Psichologo darbas – padėti vaikui priimti ir išgyventi visus kylančius jausmus atspindint vaiko jausmus ir perduoti jam žinią, kad tokioje situacijoje taip jaustis yra normalu.

Vaiko autonomijos stiprinimas

Patirtas smurtas dažnai priverčia vaiką jaustis bejėgiškai, patirti pasirinkimo nebuvimo, galios ir sprendimo teisės neturėjimo, buvimo auka jausmus, įsitikinimą, kad neįmanoma apsiginti ir apsaugoti savęs. Todėl vienas esminių psichologinės pagalbos tikslų – padėti vaikui įveikti savo bejėgiškumą ir buvimo auka jausmą bei įgyti pasitikėjimą, kad jo pasirinkimai ir sprendimai yra svarbūs, kad jis gali, o prireikus gali kreiptis pagalbos.

Priėmimas ir vilties suteikimas

Smurtą patyrę vaikai gali jaustis nusivylę savimi, aplinkiniais ir jų laukiančia ateitimi. Psichologas turėtų padėti vaikui suprasti, kad smurtas baigėsi ir galima atgauti viltį. Santykių su nesmurtaujančiu tėvu ar motina atkūrimas ar stiprinimas taip pat labai reikšmingas geresnei vaiko savijautai.

Vaiko savivertės ir pasitikėjimo savimi stiprinimas

Smurtą patyrę vaikai gali pasižymėti žema saviverte, jiems gali pasireikšti bejėgiškumo jausmas. Psichologas turėtų nuolat siekti stiprinti kliento savivertę, pabrėždamas jo stipriąsias puses, teigiamą patirtį ir pastebimus pasiekimus

konsultacijų metu: gebėjimą išreikšti savo nuomonę, jausmus, pasakyti „ne“ ir kt. Į vaiko savivertės stiprinimą psichologas turi stengtis įtraukti ir vaiko artimuosius, su vaiku praleidžiančius daug laiko.

Tarpasmeninių santykių gebėjimų stiprinimas

Smurtą patyrusiems vaikams, neigiamai galvojantiems apie save, gali būti sunku užmegzti ryšius su savo bendraamžiais, pritapti bendraamžių grupėje bei dalyvauti jų amžiui tinkamoje socialinėje veikloje. Psichologas turi padėti vaikui atkurti teisingą savęs ir kitų vertinimą. Užtikrinant vaiko socialinį prisitaikymą, psichologui svarbu pasitelkti į pagalbą ir nesmurtaujančius vaiko artimuosius.

IV. PAGALBOS SMURTAUJANČIAM ASMENIUI PRINCIPAI

SMURTAUJANČIO ASMENS ELGESIO DINAMIKOS SUPRATIMO TEORINIS PAGRINDAS

Smurtinis elgesys, ypač smurtas artimoje aplinkoje, yra sudėtingas ir daugialypis reiškiny. Norint padėti smurtaujantiems asmenims, labai svarbu suprasti pagrindinę dinamiką, lemiančią tokį elgesį. Žemiau pateikiamos pagrindinės teorinės perspektyvos, kurios perteikia smurtinio elgesio subtilybes.

Smurto ratas. Svarbiausias aspektas, leidžiantis suprasti smurtinį elgesį, yra smurto rato modelis, kurį, kaip jau buvo minėta, 1979 m. pasiūlė psichologė Lenore'a Edna Walker. Šis ratas sudarytas iš trijų skirtingų fazių: įtampos augimo, smurtinio elgesio proveržio ir medaus mėnesio. Įtampos kūrimo fazėje kaupiasi nedideli konfliktai ir stresoriai, dėl kurių didėja įtampa ir emocinis atstumas, pasireiškiantis kritikavimu, žeminimu ar stipriu pavydu (galimas negatyvus dėmesys aprangai, buitiniams darbams, manieroms ir pan.). Antroje fazėje žodžiai pereina į veiksmus, įvyksta ūmus smurtinio elgesio proveržis. Šioje fazėje smurtautojas dažniausiai nėra pajėgus kontroliuoti savo veiksmų, jis pasiduoda impulsui. Tai gali trukti nuo kelių minučių iki kelių valandų. Vėliau eina trečias etapas, t. y. medaus mėnesio fazė, kurios metu smurtautojas gali gailėtis, atsiprašyti, duoti pažadus keistis, laikinai elgtis taip, kaip iš jo norima. Smurtautojas gali suvokti, kad nuėjo per toli, bendrauti maloniai. Praėjus trims etapams, po truputį grįžtama į pirmąjį etapą, kuriame vėl pradedama kritikuoti ir t. t. Šio ciklinio modelio supratimas padeda atpažinti smurtinių santykių dinamiką.

Galios ir kontrolės ratas. Galios ir kontrolės ratas išsamiai atvaizduoja smurtautojų taktikas, naudojamas galiai ir kontrolei prieš aukas palaikyti. Ratas identifikuoja įvairias prievartos formas, įskaitant fizinę, emocinę, psichologinę, seksualinę ir ekonominę prievartą. Be to, parodoma, kaip smurtautojai savo dominavimui prieš aukas išlaikyti pasitelkia tokias taktikas kaip izoliavimas, bauginimas, kaltinimas, savo kaltės neigimas, grasinimai. Analizuodami galios ir kontrolės rato komponentus, specialistai gali įžvelgti smurtaujančių asmenų taikomus manipuliavimo būdus ir sukurti tikslingas strategijas, galinčias sutrikdyti šią dinamiką.

Požiūris į traumą. Daugelis asmenų, kurie imasi smurtinių veiksmų, praeityje patyrė traumų, lemiančių jų agresyvius polinkius. Neišgyventa, neišsąmoninta trauma gali sutrikdyti emocijų reguliavimą, padidinti jautrumą dirgikliams ir versti rinktis netinkamus įveikos mechanizmus. Įvertinę didžiulį traumos poveikį, specialistai gali kurti saugią ir empatišką aplinką, kurioje pripažįstamas smurtautojo skausmas ir pabrėžiama gydymo bei asmeninio augimo svarba.

Socialinio išmokimo teorija. Socialinio išmokimo teorija teigia, kad asmenys išmoksta elgesio, įskaitant smurtinio, stebėdami, modeliuodami ir pastiprinami. Smurtautojai galėjo patys patirti smurtą arba matė smurtinį elgesį savo šeimoje ar bendruomenėje, todėl šie modeliai įsitvirtino ir jų elgesyje. Intervencijos, pagrįstos socialinio išmokimo teorija, yra nukreiptos į išmokto elgesio dekonstrukciją ir pakeitimą sveikesnėmis alternatyvomis.

PRAKTINIAI METODAI DIRBANT SU SMURTAUJANČIU ASMENIU

Ribų nustatymas. Aiškių ribų nustatymas yra itin svarbus dirbant su asmenimis, kuriems būdingas smurtinis elgesys. Ribos užtikrina abipusį saugumą ir sukuria erdvę, kurioje gali vykti sąveika. Reikėtų aiškiai perteikti šias ribas, pavyzdžiui, nurodykite priimtina elgesį, toną ir kalbą konsultacijos / veiklos metu. Nustatykite pasekmes pažeidus šias ribas, pavyzdžiui, laikinai sustabdykite tam tikras veiklas. Šis požiūris pabrėžia pagarbos svarbą ir nustato produktyvaus įsitraukimo toną.

Aktyvus klausymasis ir empatija. Praktikuojant aktyvų klausymąsi ir empatiją, sukuriami nesmerkianti atmosfera, kurioje smurtaujantis asmuo jaučiasi suprantas ir išgirstas. Tai galima pasiekti palaikant akių kontaktą, linktelėjus ir perfrazuojant teiginius. Aptarkite smurtaujančio asmens emocijas ir pripažinkite jo jausmus nekvestionuodami jo elgesio. Norėdami atsakyti empatiškai, galite vartoti tokius teiginius: „Matau, kad jaučiatės nusivylęs“ arba „Atrodo, kad daug išgyvenote“.

Atsakomybės skatinimas. Svarbu skatinti asmenį prisiimti atsakomybę už savo smurtinius veiksmus, tačiau venkite moralizuoti ir kritikuoti. Diskutuokite apie elgesio pasekmes tiek su pačiu žmogumi, tiek su kitais. Skatinkite savistabą užduodami tokius klausimus: „Kaip manote, kaip jūsų veiksmai paveikė aplinkinius?“ ir pan.

Skatinimas bendradarbiauti su kitomis institucijomis. Skatinkite žmogų bendradarbiauti su kitomis institucijomis, kurios tuo metu yra reikalingos pačiam žmogui sprendžiant jo šeimos problemas. Jei reikia, padėkite išsklaidyti baimes, priešišumą ir nepasitikėjimą tokiomis įstaigomis kaip policija ar Vaiko teisių apsaugos tarnybos. Informuokite apie kitų tarnybų funkcijas, jų teikiamas paslaugas ir bendradarbiavimo su jomis naudą pačiam žmogui.

Saugumo planavimas. Bendradarbiaukite rengdami saugumo planus, kad užtikrintumėte galimų aukų gerovę. Nustatykite smurtaujančio asmens elgesio priežastis, kada prarandama kontrolė, ir kurkite strategijas, kaip valdyti šiuos veiksmus. Galima sukurti palaikančių asmenų tinklą, su kuriais būtų galima susisiekti užklupus sunkumams. Pateikite nurodymus, kaip sukurti saugią erdvę, arba aptarkite įveikos mechanizmus, kad būtų išvengta jausmų ir veiksmų eskalacijos.

Sveiko bendravimo mokymas. Siūlykite gaires, kaip ugdyti sveikus bendravimo įgūdžius agresyviai ir smurtaujančiai taktikai pakeisti. Atlikite žaidybinius

pratimus vaidmenimis, kurie padėtų mokytis aktyviai klausytis, pasitikėti savimi ir spręsti konfliktus. Mokykitės konstruktyviai išreikšti emocijas, pavyzdžiui, **teiginiais** „aš“, kurie skatina asmeninę atsakomybę ir mažina kaltinimus (pavyzdžiui, „**AŠ** jaučiu [emocija], kai [priežastis]“).

Pagrindinių problemų sprendimas. Kalbėkitės apie smurtautojo asmeninę istoriją, praeitį, traumą (-as), piktnaudžiavimą alkoholiu ar narkotinėmis / psichotropinėmis medžiagomis ir psichinę sveikatą, kad nustatytumėte veiksnius, lemiančius smurtinį elgesį. Bendradarbiaukite su psichikos sveikatos specialistais, nukreipkite konkrečioms pagrindinėms problemoms spręsti, pavyzdžiui, gydymui nuo priklausomybių.

Terapinės intervencijos. Įtraukite psichikos sveikatos specialistus, kurie specializuojasi įrodymais pagrįstose intervencijose, pavyzdžiui, kognityvinėje elgesio terapijoje (KET) arba pykčio valdyme. Šie terapiniai metodai palengvina emocijų reguliavimą ir alternatyvių įveikos mechanizmų kūrimą. Stebėkite smurtautojo pažangą terapijoje ir bendraukite su terapeutu, kad suderintumėte strategijas.

Igalinimo ugdymas. Padėkite smurtautojui atpažinti jo teigiamas savybes ir stipriąsias puses bei jomis remtis. Pokalbiuose pabrėžkite asmeninį augimą ir transformaciją. Skatinkite juos išsikelti pasiekiamus tikslus, kurie sustiprintų teigiamą elgesį ir prisidėtų prie pasiekimo jausmo.

Palaikymo tinklai. Skatinkite smurtautoją ieškoti paramos iš draugų, šeimos ar paramos grupių, emocinės paramos linijų. Paramos tinklai siūlo alternatyvias perspektyvas ir socialinį pastiprinimą keistis.

Pažangos vertinimas. Reguliariai vertinkite smurtautojo pažangą keičiant elgesį. Švęskite mažas pergalės, kad sustiprintumėte teigiamus pokyčius bei motyvuotumėte ir toliau stengtis. Susidūrus su nesėkmėmis, jas vertinkite kaip mokymosi ir augimo galimybes, užtikrindami, kad smurtaujantis asmuo liktų įsipareigojęs siekti pokyčių.

Dirbant su smurtaujančiais asmenimis, siekiant skatinti ilgalaikius pokyčius, labai svarbus visapusiškas požiūris, apimantis supratimą, empatiją ir įrodymais pagrįstą intervenciją. Tvirtos pozicijos dėl smurtinio elgesio derinimas su palaikymu ir empatija sukuria asmeniniam augimui ir transformacijai palankią aplinką. Norint padėti smurtaujantiems asmenims, reikalinga derinti teorinį supratimą ir praktinius metodus. Ragindami prisiimti atsakomybę, pokyčius ir užkirsdami kelią žalai, prisidedate prie smurto rato nutraukimo ir sveikesnių santykių skatinimo. Šis darbas reikalauja kantrybės, atsidavimo ir įsipareigojimo siekti teigiamų pokyčių.

V. PAGALBOS ŠEIMAI TEIKIMO SMURTO ATVEJ AIS TEISINIAI ASPEKTAI

Informacija apie suaugusio asmens ar vaiko patirtą smurtą paprastai pirmiausia pasiekia artimus asmenis, giminaičius, mokytojus, psichologus ar socialinius darbuotojus, teisinės paslaugas teikiančius asmenis, gydytojus, globos įstaigų darbuotojus, vaiko teisių apsaugos institucijas. Labai svarbu, kad asmenys, bendraujantys su galimai nuo smurto nukentėjusiais asmenimis, dirbantys su jais ar teikiantys socialines paslaugas, gebėtų atpažinti smurtą, laiku jį pastebėtų, tinkamai užfiksuotų galimus smurto atvejus ir laiku perduotų informaciją teisėsaugai arba vaiko teisių apsaugos institucijoms.

Smurto apibrėžimai. Pagal Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą, smurtas artimoje aplinkoje – tai artimoje aplinkoje veikimu ar neveikimu asmeniui daromas tyčinis fizinis, psichinis, seksualinis, ekonominis ar kitas poveikis, dėl kurio asmuo patiria fizinę, turčinę ir (ar) neturčinę žalą.

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme smurtas prieš vaiką apibrėžiamas kaip veikimu ar neveikimu vaikui daromas tiesioginis ar netiesioginis tyčinis fizinis, psichologinis, seksualinis poveikis, jeigu dėl to vaikas mirė, buvo sutrikdyta jo sveikata, normali raida, jam sukeltas skausmas ar pavojus gyvybei, sveikatai, normaliai raidai ar pažeminta vaiko garbė ir (ar) orumas. Smurtu prieš vaiką taip pat laikoma vaiko nepriežiūra. Smurtu nelaikomi veiksmai, kuriais prieš vaiką panaudojama fizinė jėga ir vaikui sukeliamas fizinis ar psichinis skausmas, kai šiais veiksmais siekiama išvengti didesnio pavojaus vaiko fiziniam ar psichiniam saugumui, sveikatai ar gyvybei ir to negalima pasiekti kitomis priemonėmis.

Pranešimas apie smurtą. Sužinoję apie ketinamą panaudoti arba jau įvykusį smurtą artimoje aplinkoje, visi piliečiai ar institucijose dirbantys specialistai privalo informuoti policiją arba prokuratūrą. Jeigu įtariamas smurtas prieš nepilnamečius, informacija gali būti pateikiama policijai, prokuratūrai arba Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai (toliau – VVTAĮT).

Mokymo, auklėjimo, sveikatos priežiūros ir kitų institucijų bei įstaigų, kurių prižiūrimas yra vaikas, vadovams, kitiems darbuotojams, taip pat ir kitiems asmenims, kurie nepraneša VVTAĮT, policijai ar prokuratūrai apie tėvų, kitų teisėtų vaiko atstovų ir kitų asmenų daromus vaiko teisių pažeidimus, gali būti taikoma administracinė atsakomybė, numatyta Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso (toliau – ANK) 75 straipsnio 1 dalyje.

Jeigu be svarbios priežasties nepranešama apie daromą ar padarytą labai sunkų nusikaltimą, įstatymo numatytais atvejais gali būti taikoma ir baudžiamoji atsakomybė, numatyta Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau –

BK) 238 straipsnio 1 dalyje. Pažymėtina, kad už nepranešimą apie nusikaltimą neatsako tą nusikaltimą padariusio asmens artimieji giminaičiai ir šeimos nariai (BK 238 straipsnio 2 dalis).

Baudžiamoji ir administracinė atsakomybė. Baudžiamasis procesas yra kraštinė priemonė ir inicijuojamas tik esant nusikalstamos veikos požymių, kai kitomis priemonėmis asmenų teisių ir interesų apginti nėra įmanoma.

Baudžiamąją atsakomybę užtraukia ne bet koks smurtas, o tik toks, kuris atitinka BK įtvirtintos nusikalstamos veikos sudėtį: nužudymas (BK 129 straipsnis), nusikaltimai žmogaus sveikatai (nuo BK 135 straipsnio iki BK 140 straipsnio), nusikalstamos veikos žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui (nuo BK 149 straipsnio iki BK 153 straipsnio), piktnaudžiavimas tėvų, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ar pareigomis (BK 163 straipsnis) ir kitos BK numatytos nusikalstamos veikos, dėl kurių suaugęs asmuo ar vaikas patyrė fizinę, psichinę, seksualinę ar kitokią prievartą. Jeigu neteisėti veiksmai neatitinka nusikalstamos veikos sudėties, už neteisėtus smurtinius veiksmus kartais gali būti taikoma ir administracinė atsakomybė, pavyzdžiui, esant psichologiniam smurtui, bet nesant BK 145 straipsnio sudėties (grasinimas nužudyti ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą arba žmogaus terorizavimas) gali būti taikoma ANK numatyta atsakomybė už nusižengimus, susijusius su vaiku ir šeima (70 straipsnyje numatyta atsakomybė už vaiko teisių pažeidimą, o 71 straipsnyje – už tėvų valdžios nepanaudojimą arba panaudojimą priešingai vaiko interesams ir kt.).

Taigi ne visais atvejais esant vaiko teisių pažeidimams gali padėti tik teisėsauga. Kartais užtenka vaiko teisių institucijų veiksmų, atvejo vadybos inicijavimo, darbo su šeima, tinkamai parinktų socialinės pagalbos priemonių šeimai ar administracinės atsakomybės taikymo. Susidūrus su vaiko teisių pažeidimais, administracinę atsakomybę gali taikyti tiek policija, tiek VTAĮT, tačiau jeigu smurtas artimoje aplinkoje galimai įvyko tarp suaugusiųjų asmenų arba asmenų veiksmuose galimai yra nusikalstamos veikos požymių, teisinį aplinkybių įvertinimą turi atlikti policija arba prokuratūra, kurios sprendžia, ar pradėti ar atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, ar inicijuoti administracinę teiseną.

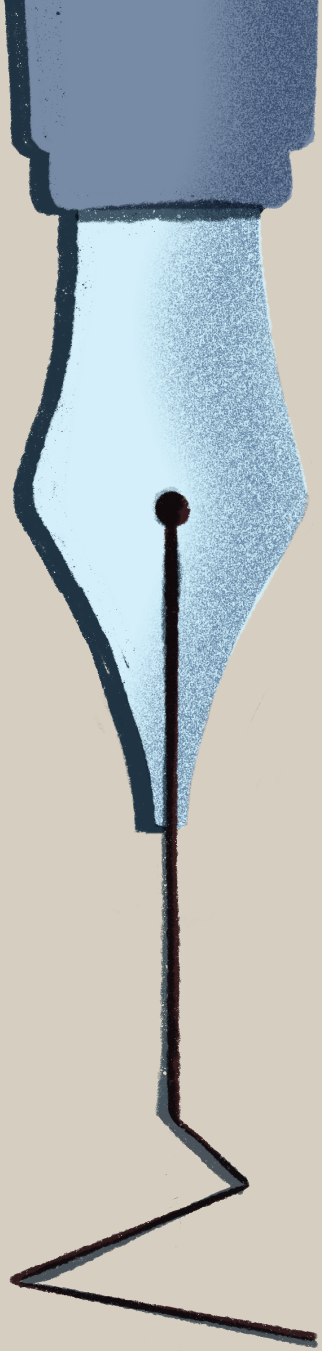
Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje orderis. 2023 m. liepos 1 d. įsigaliojus naujai Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo redakcijai, dėmesys pradėtas skirti ne tik įvykus smurtui, tačiau ir pagrįstai įtarus, kad prieš asmenį gali būti panaudotas smurtas artimoje aplinkoje. Tokiu atveju gali būti taikomas apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje orderis – prevencinė apsaugos priemonė, kuri skirta smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriančiam asmeniui apsaugoti ir kuria pilnametis smurto artimoje aplinkoje pavojų keliantis asmuo įpareigojamas laikinai išsikelti iš gyvenamosios vietos, jeigu jis gyvena kartu su smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriančiu asmeniu, nesišalinkyti šio asmens gyvenamojoje vietoje, nesiartinti prie jo ir kartu su juo gyvenančių pilnamečių asmenų ir (ar) vaikų, nebendrauti, neieškoti ryšių su jais. Apsaugos

nuo smurto orderį 15 dienų laikotarpiui skiria policijos pareigūnas, kai jis gauna pranešimą apie galimą smurtą artimoje aplinkoje ir, atlikus pavojaus rizikos vertinimą, nustatoma smurto artimoje aplinkoje pavojaus rizika.

Policijos pareigūnai, reaguodami į pranešimus apie smurtą artimoje aplinkoje, vadovaujasi Policijos pareigūnų reagavimo į pranešimus apie smurtą artimoje aplinkoje ir sprendimo dėl apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje orderio priėmimo, jo vykdymo ir kontrolės tvarkos aprašu.

Apraše nurodyti visi būtini veiksmai, kuriuos policijos pareigūnai turi atlikti reaguodami į gautą pranešimą apie smurtą artimoje aplinkoje, bei informacija, kurią jie turi surinkti ir įvertinti, nepriklausomai nuo to, ar smurtą patyrė vaikas ar suaugusysis. Policijos pareigūnai be kitų pareigų privalo informuoti smurtą patyrusį asmenį, kad su juo susisieks SKPC darbuotojas, kuris suteiks jam pagalbą, taip pat įteikti jam informaciją, kurioje nurodytas psichologinės pagalbos telefono numeris, toje teritorijoje pagalbą teikiančio SKPC kontaktinė informacija ir kita rašytinė informacija apie pagalbą smurtą patyrusiems asmenims.

Ikiteisminis tyrimas. Reikalavimai, kuriais vadovaujasi prokuratūroje ir ikiteisminio tyrimo įstaigose atsisakant pradėti ikiteisminį tyrimą ar jį pradedant ir registruojant jo pradžią, numatyti Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) 168 straipsnyje bei generalinio prokuroro patvirtintose Rekomendacijose dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos. Vadovaujantis BPK 168 straipsnio 1 dalimi, gauto skundo, pareiškimo ar pranešimo duomenų patikslinimui gali būti atlikti veiksmai, kurie nesusiję su procesinėmis prievartos priemonėmis: įvykio vietos apžiūra, įvykio liudytojų apklausos, taip pat iš valstybės ar savivaldybės įmonių, įstaigų, organizacijų, pareiškėjo ar asmens, kurio interesais pateiktas skundas, pareiškimas ar pranešimas, reikalaujami duomenys ar dokumentai, atliktos pareiškėjo ar asmens, kurio interesais pateiktas skundas, pareiškimas ar pranešimas, apklausos. Tokie proceso veiksmai turi būti atlikti per kuo trumpesnius terminus, bet ne ilgiau kaip per dešimt dienų, per kurias priimamas sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą arba atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą. Svarbu pažymėti, kad sprendimui dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo ar nepradėjimo priimti pareigūnai privalo surinkti išsamius duomenis iš socialinio darbuotojo, mokytojo, psichologo ar kito asmens, kuris pirmasis gavo duomenų apie galimą smurtą, todėl įprastai atliekamos šių asmenų apklausos apie tai, kada, iš ko jie sužinojo apie galimą smurtą, ką konkrečiai pasakė galimai nukentėjęs asmuo, kaip jis jautėsi, ar matėsi akivaizdžių sužalojimų, jei taip, tai kokių, kas dar gali žinoti ar žino apie galimą smurtą ir t. t. Šią informaciją socialiniams darbuotojams ar kitiems asmenims reikėtų surinkti, pažymėti pranešimuose, protokoluose ar kituose įstaigų nustatytuose dokumentuose, tačiau pažymėtina, kad procesines asmenų apklausas gali vykdyti tik teisėsaugos pareigūnai, todėl nerekomenduojama išsamiai klausinėti asmenų apie galimai įvykusį smurtą. Ypatingi procesiniai reikalavimai yra taikomi bendravimui su nepilnamečiais, todėl pradžioje visuomet rekomenduojama informaciją gauti iš suaugusių asmenų.

Pradėjus ikiteisminį tyrimą dėl smurto, baudžiamasis procesas vyksta vadovaujantis BPK bei kitų teisės aktų nuostatomis, nustatančiomis bendrąsias baudžiamojo proceso taisykles. Ikiteisminio tyrimo metu atliekami visi būtini procesiniai veiksmai, asmenų apklausos, įvykio vietos ir reikšmingų daiktų apžiūros, paskiriamos užduotys ar ekspertizės, renkami kiti duomenys, kuriais gali būti grindžiamas įtarimas asmeniui, galimai padariusiam nusikalstamą veiką. Taip pat ikiteisminio tyrimo metu esant procesiniam pagrindui ir būtinumui gali būti taikomos įvairios BPK numatytos procesinės prievartos priemonės. Asmeniui pareiškus įtarimą, sprendžiama dėl kardomųjų priemonių skyrimo. Įprastai ikiteisminiuose tyrimuose dėl smurto artimoje aplinkoje prokuroras kreipiasi į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl įpareigojimo gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir (ar) nesiartinti prie nukentėjusiojo arčiau nei nustatytu atstumu paskyrimo, tačiau gali būti skiriamos ir kitos BPK numatytos kardamosios priemonės. Atkreiptinas dėmesys, kad apie kardomųjų priemonių nepilnamečių vaikų turinčiam asmeniui, įtariamam nusikalstamų veikų, susijusių su smurtu artimoje aplinkoje, padarymu, paskyrimą, pakeitimą ar panaikinimą prokuroras arba ikiteisminio tyrimo pareigūnas nedelsdamas turi informuoti VVTAĮT atitinkamą teritorinį padalinį. Tai itin svarbu, nes pagal teisinį reglamentavimą pagalbą šeimai organizuojančioms ir teikiančioms organizacijoms tokia informacija nėra teikiama, tačiau joms, siekiančios organizuoti pagalbą šeimai, yra svarbu žinoti, ar vaiko tėvams yra paskirti draudimai. Kadangi ikiteisminio tyrimo duomenų skelbimas yra griežtai reglamentuotas BPK, kuriame nėra numatyta galimybės informuoti kitų asmenų apie kardomasias priemones, atvejo vadybininkas tokią informaciją gali gauti tik iš VVTAĮT.

Jeigu baudžiamajame procese yra nepilnamečių proceso dalyvių, taikomi specialūs reikalavimai ir draudimai teikiant informaciją kitoms institucijoms ar proceso dalyviams. BPK nuostatos draudžia skelbti duomenis apie nepilnamečius nukentėjusiuosius ir labai konkrečiai apibrėžia asmenų grupę, kuriai yra siunčiami vieni ar kiti procesiniai sprendimai. Tokie ribojimai susiję ne tik su informacijos pateikimu, pavyzdžiui, žiniasklaidai, bet ir kitiems proceso dalyviams ar institucijoms. Todėl ne tik vykstant baudžiamajam procesui, bet ir per atvejo vadybos posėdžius, vaiko gerovės komisijų metu ar teikiant pagalbą šeimai labai svarbu įvertinti, kokią informaciją galima pateikti, aptarinėti, o kokios informacijos atskleidimas gali pakenkti ikiteisminio tyrimo sėkmei, daryti neigiamą poveikį proceso dalyviams, ypač nepilnamečiams, ar netgi būti traktuojamas kaip ikiteisminio tyrimo duomenų atskleidimas ir užtraukti baudžiamąją atsakomybę (BK 247 straipsnis).

Priklausomai nuo surinktų ikiteisminio tyrimo duomenų, nusikalstamos veikos kvalifikacijos, ikiteisminio tyrimo terminų ir kitų aplinkybių, prokuroras gali nuspręsti ikiteisminį tyrimą baigti šiais būdais: supaprastinto proceso tvarka (prokuroro teisė užbaigti procesą baudžiamuoju įsakymu arba pagreitinoto proceso tvarka); nutarimu kreipiantis į teismą prašyti taikyti priverčiamąsias medicinos priemones; surašius kaltinamąjį aktą, perduoti bylą teismui.

LITERATŪRA

Ambroziak, K. (2018). Rola relacji terapeutycznej w pomocy dzieciom krzywdzonym. Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka, 17(4), 51–81.

Cibarauskienė, N., Cinskienė, J., Šeduikienė, J. (2023). Apsaugos, pagalbos, paslaugų smurtą artimoje aplinkoje patyrusiam ar smurto artimoje aplinkoje pavojų patiriančiam asmeniui algoritmas. Prieiga internetu: https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/seima-ir-vaikai/seimos-politika/smurto-artimoje-aplinkoje-prevencija/algoritmai?fbclid=IwAR01EgHZZpbZUMFXHtfWjwrznVn-blqMv_4S-bAvjsixE5MTR3TOO2FXf71I

Cohen, J. A., Mannarino, A. P., & Deblinger, E. (2016). Treating trauma and traumatic grief in children and adolescents. Guilford Publications.

Deaton, S. (2015). Social learning theory in the age of social media: Implications for educational practitioners. Journal of Educational Technology, 12(1), 1–6.

Dodge, K. A., Bates, J. E. and Pettit, G. S. (1990). Mechanisms in the cycle of violence. Science, 250: 1678–1681.

Egeland, B., Jacobvitz, D., & Sroufe, L. A. (1988). Breaking the cycle of abuse: Relationship predictors. Child Development, 59(4), 1080–1088.

Engel, Beverly (2005). Breaking the Cycle of Abuse: How to Move Beyond Your Past to Create an Abuse-Free Future.

Europos parlamento ir tarybos direktyva 2012/29/ES (2012 m. spalio 25 d.), kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR. Prieiga internetu: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2012/29/oj>

Furniss, T. (2013). The multiprofessional handbook of child sexual abuse: Integrated management, therapy, and legal intervention. Routledge.

Glaser, D., Prior, V. (2012). Vaiką žalojantis elgesys: metodinis vadovas specialistams. Vilnius: Paramos vaikams centras.

Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. Valstybės žinios. 2011. Nr. 72–3475.

Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros, Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ir Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos bendradarbiavimo susitarimas. Prieiga internetu: <https://prokuraturos.lt/data/public/uploads/2018/06/nauja-trisalo-susitarimo-redakcija-projektas-2018-05-292-1-1.pdf>

Lietuvos Respublikos prokuratūra, Paramos vaikams centras. (2022). Teisiniai ir psichologiniai vaiko, patyrusio smurtą, dalyvavimo baudžiamajame procese aspektai. Vilnius: Lietuvos Respublikos prokuratūra.

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, Valstybės žinios, 2000-10-25, Nr. 89-2741.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, Valstybės žinios, 2002-04-09, Nr. 37-1341.

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, Valstybės žinios, 1996, Nr. 33-807.

Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas, Valstybės žinios, 2011-06-14, Nr. 72-3475. (Nauja redakcija nuo 2023-07-01 Nr. XIV-934, 2022-03-15, paskelbta TAR 2022-03-22)

2023-06-20 Policijos pareigūnų reagavimo į pranešimus apie smurtą artimoje aplinkoje ir sprendimo dėl apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje orderio priėmimo, jo vykdymo ir kontrolės tvarkos aprašas. (TAR, 2023-06-20, Nr. 12214)

Rekomendacijos dėl išteisinio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos, patvirtintos Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. rugpjūčio 11 d. įsakymu Nr. I-110 (2020 m. gruodžio 23 d. įsakymo Nr. I-391 redakcija).

Lietuvos statistikos departamentas. Policijoje užregistruoti pranešimai dėl smurto artimoje aplinkoje. Prieiga internetu: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?indicator=S3R0077#/>.

Nyman, A., & Svensson, B. (1997). Boys: Sexual abuse and treatment. Readers Digest.

Paramos vaikams centras. (2010). Vaikas – smurto auka: teisiniai, psichologiniai ir socialiniai aspektai. Vilnius: Paramos vaikams centras.

Paramos vaikams centras. (2012). Vaiką žalojantis elgesys: metodinis vadovas specialistams.

Paramos vaikams centras. (2013). Vaiką žalojantis elgesys: ką rodo tyrimas ir prevencinės praktikos pavyzdžiai. Vilnius: Paramos vaikams centras.

Paramos vaikams centras (2022). Kompleksinių paslaugų šeimai organizavimas ir teikimas savi-valdybėse. Metodinė priemonė. Vilnius: Paramos vaikams centras.

Paramos vaikams centras (2023). Darbas su šeima. Metodinė priemonė. Vilnius: Paramos vaikams centras.

Söderström, B. (Ed.). (2013). Darbo su seksualinę prievartą patyrusiais vaikais metodai: The VASA Tool Box. Paramos vaikams centras.

Spanjaard, H., Krooi, H., Blažaitė, J. (2008) Vaiko teisių apsauga bendruomenėje. Praktiniai patarimai darbui su vaikais ir tėvais bei tarpžinybiniam bendradarbiavimui.

Specializuotos kompleksinės pagalbos centras. (2022). Lietuvos gyventojų apklausa apie smurtą artimoje aplinkoje. Prieiga internetu: <https://www.specializuotospagalboscentras.lt/tyrimai/>.

Walker, L. E. (1989). Psychology and violence against women. *American Psychologist*, 44, 695–702.

World Health Organization. (2016). INSPIRE: Seven Strategies for Ending Violence Against Children. World Health Organization.

Zelviene, P., Daniunaite, I., Hafstad, G. S., Thoresen, S., Truskauskaite-Kuneviciene, I., Kazlauskas, E. (2020). Patterns of Abuse and Effects on Psychosocial Functioning in Lithuanian Adolescents: A Latent Class Analysis Approach. *Child Abuse & Neglect*, 108, 104684. doi: 10.1016/j.chiabu.2020.104684.

Zmarzlik, J., & Pawlak-Jordan, B. (2010). Psichologinė pagalba vaikams – seksualinio išnaudojimo aukoms. Vaikas – smurto auka: teisiniai, psichologiniai ir socialiniai aspektai. Paramos vaikams centras.

METODINIS KOMPLEKSINIŲ PASLAUGŲ ŠEIMAI CENTRAS

metodiniscentras@pvc.lt

www.metodiniscentras.lt

[f Metodinis centras](#)